

ГОДИШНИК НА СОФИЙСКИЯ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“
ФИЛОСОФСКИ ФАКУЛТЕТ

Културология

Том 4

ANNUAL OF SOFIA UNIVERSITY “ST. KLIMENT OHRIDSKI”

FACULTY OF PHILOSOPHY

Cultural Studies

Volume 4

ИНДУСТРИАЛНОТО НАСЛЕДСТВО В КУЛТУРНИТЕ
ПОЛИТИКИ НА ГРАДОВЕТЕ СОФИЯ И КЕМНИЦ:
СРАВНИТЕЛЕН АНАЛИЗ В КОНТЕКСТА
НА КАНДИДАТУРИТЕ ИМ ЗА ЕВРОПЕЙСКА СТОЛИЦА
НА КУЛТУРАТА

ПЕТЯ ПЕШЕВА

Европейските културни политики поставят акцент както върху локалните културни разнообразия, така и върху общото европейско измерение, което обхваща споделени аспекти на културата, наследството и историята. Индустриалният период, общ за множество европейски държави, се разглежда като обединяващ исторически период на континента, а индустриалното наследство – като неизменна част от неговото общо минало. Настоящата статия има за цел да разгледа ролята на индустриалното наследство в културните политики, свързани с избора на Европейска столица на културата. Фокусът е върху град София и германския град Кемниц, който носи титлата през 2025 г. Чрез сравнителен анализ се разглеждат сходствата и разликите в подходите на двата града към опазването и интегрирането на индустриалното наследство в съвременния културен контекст, както и неговото използване като инструмент за постигане на стратегически цели. Повдига се въпросът за устойчивостта на проектите след приключването на инициативата и за възможностите за дългосрочно интегриране на индустриалното наследство в културните политики на градовете.

Ключови думи: културни политики, индустриално наследство, София, Кемниц, устойчивост, Европейска столица на културата

INDUSTRIAL HERITAGE IN THE CULTURAL POLICIES OF THE CITIES OF SOFIA AND CHEMNITZ: A COMPARATIVE ANALYSIS IN THE CONTEXT OF THEIR APPLICATIONS FOR EUROPEAN CAPITAL OF CULTURE

PETYA PESHEVA

European cultural policies emphasise both local cultural diversities and the shared European dimension, which encompasses common aspects of culture, heritage, and history. The industrial period, common to many European countries, is regarded as a unifying historical era for the continent, and industrial heritage—as an integral part of its shared past. This article aims to examine the role of industrial heritage in the cultural policies related to the selection of the European Capital of Culture. The focus is on Sofia and Chemnitz, which hold this title in 2025. Through a comparative analysis, the article explores the similarities and differences in the approaches of the two cities to the preservation and integration of industrial heritage in the contemporary cultural context, as well as its use as a tool for achieving strategic goals. The article also raises the question of the sustainability of projects after the initiative concludes and the possibilities for the long-term integration of industrial heritage into city cultural policies.

Keywords: cultural policies, industrial heritage, Sofia, Chemnitz, sustainability, European Capital of Culture

1. УВОД

Европейските културни политики поставят акцент както върху локалните културни разнообразия, така и върху общото европейско измерение, което обхваща споделени аспекти на културата, наследството и историята. Индустриалният период, общ за множество европейски държави, се разглежда като обединяващ исторически фактор на континента, а индустриалното наследство – като неизменна част от неговото общо минало. Настоящата статия има за цел да разгледа ролята на индустриалното наследство в градските културни политики и културните програми, свързани с избора на Европейска столица на културата. Фокусът е върху град София, която беше кандидат за ЕСК през 2019 г., и германския град Кемниц, който носи тази титла през 2025 г. Разглеждат се сходствата и разликите в подходите на двата града към осмислянето, опазването и интегрирането на индустриалното наследство в съвременния културен контекст. Градовете София и Кемниц споделят някои общи исторически характеристики. Те са бивши индустриални центрове, разширени по време на социалистическия период и преминали през деиндустриализация след 90-те години на XX век. И двата града залагат на индустриалното наследство като ключов елемент в културните си политики, свързани с кандидатурите им за Европейска столица на културата. Сходното им минало, свързано с индустриализацията, социалистическия период и последвалата постсоциалистическа трансформация, както и усилията за културно репозициониране на наследството, останало от този период, ги правят подходящи обекти за сравнителен анализ.

2. ЗНАЧЕНИЕ НА ИНДУСТРИАЛНОТО НАСЛЕДСТВО. ИНИЦИАТИВАТА „ЕВРОПЕЙСКА СТОЛИЦА НА КУЛТУРАТА“ КАТО КАТАЛИЗАТОР ЗА НЕГОВОТО РЕИНТЕГРИРАНЕ

Индустриалната епоха, споделена от множество европейски държави, се утвърждава като важен обединяващ фактор в историческото развитие на континента. Индустиалното наследство се възприема не само като свидетелство за икономическия и технологичен напредък на Европа, но и като съществен елемент от нейното колективно историческо и културно минало.

Материалните бази от индустриалния период се сблъскват с множество предизвикателства, свързани с тяхното осмисляне като ценност със собствен смисъл и значение, като *място на памет* (Nora, 1989), която да се съхранява и припомня, и като неизменна част от историята на Европа. От друга страна, индустриалният период невинаги се възприема еднозначно, затова неговото наследство често се тълкува по противоречиви начини и представлява своеобразно поле на противопоставяне. Тази негова амбивалентност задълбочава проблемите, с които бившите индустриални градове се сблъскват.

От теоретична перспектива можем да позиционираме и разглеждаме постиндустриалните обекти като места със собствена ценност и значение, изгубили специфичния си смисъл във времето (Augé, 1995; Tuan, 1977), като места на паметта. Този вид наследство не може да бъде разглеждано като „мъртва, фиксирана, немобилна“ локалност, приемана за даденост, нито като празен контейнер, предназначен да поеме друго съдържание (Shields, 1991). Това, от което се интересува антропологическият подход към местата и пространствата, е техният човешки смисъл. Тази перспектива включва не само историческото и физическото им възпроизводство, но и вложените в тях чувства, желания, емоции и социални взаимодействия (Gieseeking, Mangold, Katz, Low, Saegert, 2013). На практика обаче постиндустриалното наследство изглежда трябва да „заслужи“ своето място в градската среда и обикновено се възприема като „контейнер“ за различни, най-често културно-творчески инициативи. Индустриалните обекти често биват възприемани като пространства, лишени от собствена стойност и съдържание, които получават смисъл само чрез адаптирането им за друг вид дейност, която да ги превърне от празни контейнери в места по смисъла на Марк Оже (Augé, 1995). Концепцията за интегриране на индустриалното наследство все по-често се свързва с адаптивното му повторно използване. То се разглежда като начин за придаване на нова стойност на тези обекти, което може да генерира икономически ползи и да стимулира местното развитие. Този подход към индустриалните места съществено се отличава от традиционните практики за опазване на културното наследство, които обикновено се фокусират върху мемориализацията или монументализацията, без да предвиждат активна функция или ново пред-

назначение на културните обекти. Разказът за други исторически обекти като дворци и крепости, които отдавна не изпълняват оригиналната си функция, е различен. Те обикновено не се описват с термини като „неизползваемост“, „икономическа неефективност“ и „изостаналост“. За индустриалното наследство обаче езикът, с който се борави, често подчертава необходимостта тези пространства първо да се трансформират в продуктивни обекти, преди да се говори за тяхното съхранение и опазване (Jones, Zhang, 2024). В този контекст, както отбелязват и Лузиани и Паноцо (цит. по Jones, Zhang, 2024), индустриалните обекти се възприемат като „празни контейнери“, които трябва да бъдат запълнени с предварително определени функции и съдържание, превръщайки ги най-често в креативни центрове, свързани с изкуство и дизайн, или употребявайки ги за кина, театри, концертни зали, галерии. Креативните артистични практики изглежда имат най-голяма роля за придаване на смисъл и ценност, които да върнат индустриалното наследство обратно в градската среда. Въпреки подхода, който инструментализира индустриалните обекти и ги разглежда като пространства или контейнери без собствена стойност, според Дела Лучия и Пашкевич (цит. по Jones, Zhang, 2024) надеждата е в това, че именно той ще допринесе за тяхното опазване, като същевременно ги интегрира в местните кръгове икономики. От друга страна, възприемайки тези сгради единствено като туристически ресурс или пространства, които трябва да бъдат запълнени с различен смисъл, съществува реален риск от загуба или заличаване на тяхната първоначална материалната и нематериална стойност (пак там).

В редица държави официалните институции осмислят и осъзнават възможните икономически ползи от обектите, останали от индустриалния период, и потенциалния им принос за създаване на привлекателен имидж и развитие на града. Съществуват модели на инициативи „отгоре“ (Кемниц, Ливърпул), в които институциите заемат активна страна в опазването на индустриалното наследство на градовете. Много от инициативите за адаптиране на бивши индустриални обекти и опити за спасяването им от разрухата обаче тръгват „отдолу“. Редица световни примери показват, че независими организации на архитекти и артисти са първите, които разпознават изоставените индустриални обекти като ценност, която трябва да бъде съхранена. Програмата „Европейска столица на културата“ се очертава като възможен посредник между институционалните и гражданските усилия, действайки като катализатор за активното реинтегриране на индустриалното наследство в съвременните градски и културни политики.

3. ИНИЦИАТИВАТА ЕСК КАТО КАТАЛИЗАТОР ЗА РЕИНТЕГРИРАНЕ НА ИНДУСТРИАЛНОТО НАСЛЕДСТВО. ДОБРИ ПРАКТИКИ В ЕВРОПЕЙСКИТЕ ГРАДОВЕ

Инициативата „Европейска столица на културата“ стартира през 1985 г. по предложение на министрите на културата на Гърция (Мелина Меркури) и Франция (Жак Ланг). Основната ѝ цел е да подчертае значението на културата като средство за европейска интеграция. Изборът на градове се осъществява от Съвета на Европейския съюз по препоръка на Европейската комисия, съвместно с Европейския парламент, като всяка година един или повече градове получават титлата за срок от една година.

Програмата ЕСК поставя във фокус не само локалните културни специфики на градовете, но и общото им културно минало, част от които е индустриалното наследство. Покрай тази инициатива се заражда и един нов поглед върху културата и наследството – не само като символна, но и като икономическа сила, което е тясно свързано с развитието на творческите индустрии и тяхното участие като механизми за възстановяване на постиндустриални пространства. В допълнение към икономическото и социалното въздействие, инициативата ЕСК предоставя възможност на кандидатстващите градове да развият стратегии за културна отвореност, европейска свързаност и многообразие, с цел да преобразят своето индустриално минало и да изградят нова културна идентичност (Urbančiková, 2018). Съществуват множество примери, в които участието в проекта ЕСК се явява катализатор за преосмисляне на бившите индустриални обекти, включвайки ги, най-често през културно-творчески събития, в културния живот на градовете.

Заедно с положителните аспекти, които се свързват с инициативата ЕСК, обаче съществуват и редица рискове, които поставят индустриалното наследство в ролята на инструмент, двигател, мотор и то често бива мобилизирано както „отгоре“ – като ресурс за изпълнение на стратегии и политики, често с наднационален характер, – така и „отдолу“ – като икономически изгодна материална база, създаваща привлекателен имидж, – без при това да се отчита неговата реална ценност и да се осмисля като културно наследство. Политиките по инструментализиране на наследството и културните процеси са свързани с мобилизирането им в изпълнение на културни програми и стратегии, силно повлияни от наднационални тенденции, и са част от тенденция, свързана със стремежа на постиндустриалните градове към трансформация в „културни столици“. Тя включва физическо възстановяване на изоставени индустриални обекти като част от цялостно предефиниране на представата за града, създаване и представяне на културни артефакти (места на показ), икономическа ориентираност към консумация. Културните и творческите дейности се възприемат като мерки от спешна необходимост за съживяване на градовете и се превръщат в централни за тяхното общество и икономика. Икономическият

подход към наследството и културните практики на локално ниво са част от по-глобален процес, който ги възприема като катализатор за икономическо развитие и туристически ръст и включва тяхното количествено измерване. Управляващите виждат в тази тенденция сравнително лесен, нискобюджетен и сигурен начин да развият градовете в нови алтернативни образи и икономически реалности (Johnson, 2009: 6).

4. ИНДУСТРИАЛНОТО НАСЛЕДСТВО НА СОФИЯ КАТО СРЕДСТВО ЗА РЕАЛИЗИРАНЕ НА КУЛТУРНАТА СТРАТЕГИЯ ЗА ЕСК

Според чл. 6 от приетия през 2009 г. в България Закон за културното наследство индустриалното наследство представлява част от културното наследство на страната. Като културно наследство, то е носител на историческа памет, национална идентичност, има научна и културна стойност, представлява обществено достояние и се ползва със закрилата на държавните органи в интерес на гражданите (Закон за културното наследство, чл. 2, 6). То е „послание от миналото“ (Кръстев, 2008), разказ за живота на работниците, условията на труд, политическата реалност, която носи времето (Landry, Matarasso, 1999: 38). Не всички държави обаче, включително и нашата, успяват да постигнат съгласие и да направят адекватна преоценка на близкото минало както на политическо, така и на обществено ниво, а продължаващото противопоставяне представлява съществена пречка за преосмисляне на материалната база, останала от него. Наследството от по-новата ни история, в частност индустриалното наследство, е силно подценявано, „липсва нагласа и умение за използването и адаптирането му за съвременния живот“ (Кръстев, 2008: 7).

Допълнителна трудност, възпрепятстваща намирането на начини за адаптиране на индустриалното наследство, е неговата приватизация и смяна на собствеността. Почти всички сгради от индустриалния период преминават в частно притежание, включително тези, обявени за паметници на културата. Частните лица нямат стимул и финансова полза от скъпата им поддръжка и те се оказват в тежест за своите собственици. На тяхно място бързо започват да се изграждат нови сгради, най-често офисни центрове, които носят със себе си бързи приходи. По този начин „стотици стари ценни сгради, вместо да бъдат внимателно адаптирани за съвременни функции, се събарят в стремежа за бърза и лесна печалба“, с което се нанася вреда както върху идентичността на средата, така и върху цялостния пейзаж (Кръстев, 2008: 7). Липсата на адекватни законодателни мерки и осмисляне на ценността на наследството от по-ново време стеснява възможностите на държавните и общински институции за намеса при неговото опазване.

В сравнение със световните и европейски тенденции, в България процесите по осмисляне на индустриалното наследство като важна част от историята на града значително изостават, като започват да стават по-видими около раздвижването на културните пластове, свързано с излъчването на първата българска Европейска столица на културата през 2019 г. Кандидатурите на гр. София и гр. Пловдив за ЕСК през 2019 г. са част от процеси, които целят промяна на имиджа на градовете и тяхното развитие, стимулиране на инвестициите, туризма и пр. Насоките за кандидатстване за ЕСК и тяхното приложение на локално ниво могат да се възприемат като част от т.нар. проектна култура (Дичев, 2005), която спуска „отгоре“ основни изисквания и ключови думи, които градовете кандидати следва да включат като акцент в концепцията на предложената културна програма. Сред тях е т.нар. европейско измерение, което се отнася до общите аспекти на европейската култура, наследство и история. В него се включват обекти, наследени от индустриалния и социалистическия период, които представляват част от общоевропейското минало и развитие.

Инициативата ЕСК в столицата създава възможност за реинтегриране на индустриални обекти в градската среда през артистични намеси. За кратък период се появяват множество артистични инициативи, насочени към адаптиране на бивши индустриални обекти, които срещат подкрепа от страна на местната власт. По този начин, в условията на състезанието за титлата ЕСК, представители на градската управа, неправителствени организации и независими артисти се оказват партньори както за постигане на собствени интереси, така и за разрешаване на общи проблеми. Интересът на независимите артисти към пустеещото наследство има редица ползи за общинските структури – временното ползване за артистични цели би осигурило поддръжката и „осветяването“ на проблемни, изоставени сгради и индустриални зони, тяхното развитие, повишаване на стойността им и привличане на инвеститорски интерес. По онова време този модел на развитие на бивши индустриални градове във все по-голяма степен започва да се осъзнава като печеливша стратегия и сред управляващите културните политики в София (вж. също Пешева, 2015; Пешева, 2016).

Мобилизира се изоставеното индустриално наследство като сцена на артистични проекти и креативни дейности, което представлява стъпка към изпълнение на целите, заложили в апликационната книга на столицата за „ЕСК 2019“. Превръщайки индустриалното наследство в средство за постигане на цели, каквато е титлата ЕСК, то бива инструментализирано. От гледна точка на местната власт усвояването на изоставени пространства от независими артисти и организации се превръща в ресурс за създаване на благоприятна креативна среда, „мотор“ и „двигател“ за икономически прираст, създаване на имидж на самата институция като подкрепяща алтернативната културна сцена, изпълнение на планове за деконцентрация и децентрализация на

културния живот, съобразени с международни директиви, и най-вече – за изпълнение на условията за достигане до титлата ЕСК. Поставянето на темата за адаптирането на индустриалното наследство чрез независими артистични практики в контекста на кандидатурата на София за ЕСК води до съмнения доколко желанието за съхраняване и интегриране на наследството представляват реално осмислен проблем на институционално ниво и доколко е част от т.нар. проектна култура, спусната „отгоре“, която служи за изпълнение на политики и стратегии, свързани най-вече с успешната кандидатура на града. Тук основателно възникват въпросите дали индустриалното наследство би имало шанс за втори живот извън политиките за ЕСК, които акцентират върху общото европейско минало на градовете, доколко програмата на ЕСК допринася само за временното активизиране на тази тема, и дали тя ще доведе до реално преосмисляне и преоценка на неговата историческа стойност извън тази кандидатура.

Процесите, задействани в рамките на инициативата Европейска столица на културата, крият рискове, свързани с редуцирането на индустриалното наследство до инструмент за постигане на политически и икономически цели. По този начин се подкопават неговата стойност, смисъл и съдържание. Като пространства на паметта, индустриалните обекти представляват сложен и многопластов културен конструкт. Въпреки това те се възприемат предимно като артистично предизвикателство с нестандартна привлекателност и икономически потенциал, способни да създадат разпознаваем имидж. Така паметта и проблематичната многопластовост на постиндустриалните пространства биват изтласкани или напълно пренебрегнати.

След отшумяването на еуфорията около неуспешната в крайна сметка кандидатура на гр. София за Европейска столица на културата голяма част от свързаните с нея инициативи бяха преустановени. Единствено проектът за трансформация на бившата Топлоцентрала на НДК успя да се развие устойчиво. Сред основните фактори за този успех могат да се открият създадената инерция покрай кандидатурата, държавната собственост на обекта, както и активното участие на обединението от независими артисти, подкрепени от чуждестранните културни институти в София и различни международни мрежи, което спомогна за ангажирането на Столична община като партньор. Въпреки този успешен към момента пример, неуспехът на по-голямата част от започнатите инициативи показва, че индустриалното наследство не се възприема като дългосрочен приоритет от институциите. Извън рамките на инициативата ЕСК то остава в периферията на културната политика, което засилва впечатлението за неговото инструментализиране в служба на временни и наложени „отгоре“ стратегии.

Едва близо десетилетие по-късно се появява нова инициатива – „Нов живот за Сточна гара“, реализирана от организацията „Градоскоп“ с подкрепата на Национална компания „Железопътна инфраструктура“, програма „Творческа

Европа“ на Европейската комисия, Национален фонд „Култура“ и програма „Култура“ на Столична община. Проектът има за цел да преобрази някогашното индустриално пространство в нов културен център на града. Устойчивостта на тази инициатива тепърва предстои да бъде оценена.

На този фон град Габрово, кандидат за титлата Европейска столица на културата през 2032 г., притежава потенциал да промени тази негативна доминираща тенденция, като изведе индустриалното наследство до стабилен и дългосрочен приоритет. Това изглежда още по-реалистично в светлината на вече натрупаните местни практики и традиции, които могат да бъдат използвани като основа за устойчива и интегрирана културна стратегия.

5. РЕИНТЕГРАЦИЯТА НА ИНДУСТРИАЛНОТО НАСЛЕДСТВО В СЪВРЕМЕННАТА КУЛТУРНА СРЕДА: ДОБРИ ПРАКТИКИ В ЕВРОПЕЙСКИТЕ ГРАДОВЕ

В рамките на инициативата ЕСК се забелязва устойчивото присъствие и нарастващата значимост на индустриалното наследство. В своята статия „Идентифициране на ролята на индустриалното наследство в програмата „Европейска столица на културата“ З. Джоунс и Х. Жанг анализират присъствието на индустриалната тема в програмите на 36 града, домакини на ЕСК за периода 2006 – 2023 г. Според изследването 24 от тях изрично включват темата за реинтеграцията на индустриалното наследство в своите кандидатури, а още два града засягат свързани с нея елементи в програмната си дейност. Само три от всички разгледани градове не проявяват интерес в това направление. Общо 66% от градовете, сред които и Пловдив, предприемат конкретни стъпки за възстановяване и повторно използване на индустриални обекти, свързани с участието си в ЕСК, а цели 72% засягат темата поне частично. Авторите подчертават, че тези данни свидетелстват за устойчивото присъствие и нарастващата значимост на индустриалното наследство в начина, по който се представя европейската култура и история чрез платформата на ЕСК (Jones, Zhang, 2024).

Примери за градове, които са реинтегрирали индустриалното наследство като част от своята програма за Европейска столица на културата, включват изоставената промишлена зона на пивоварна „Световар“, трансформирана в културен център по време на инициативата в Пилзен през 2015 г. Подобен подход е възприет и в Пловдив, където по повод титлата през 2019 г. бивш тютюнев склад е адаптиран като ново пространство за изкуство (вж. повече у Гергова, Гергова, 2016). През 2023 г. Тимишоара също интегрира в програмата си редица неизползвани индустриални обекти като фабрика за цигари, фабрика за шапки, шивашката фабрика *Garofit*, както и фабриките „Лазур“ (за сапун и боя) и „Оптика“, които са превърнати във функционални творчески пространства (Jones, Zhang, 2024).

Особено показателен за успешна синергия между Античност и по-нова история е примерът с гръцкия град Елевсина, носител на титлата ЕСК за 2023 г. Още през 1975 г. старата фабрика за маслини се превръща в сцена за ежегоден арт фестивал и културен център, демонстрирайки как индустриалното наследство може да бъде съзнателно интегрирано в съвременната културна идентичност на града. Елевсина представлява пример за хармоничното развиване на наследство от различни исторически периоди и подчертава необходимостта от съвместно съществуване на различни исторически пластове – античен и индустриален, без приоритизиране на „представителното“ антично наследство (Jones, Zhang, 2024). В град Елевсина титлата ЕСК е само още един повод да се доразвие вече започналата инициатива за реинтегриране на индустриалното наследство и да се насърчи осведомеността на жителите и посетителите за неговата история. Тук културните практики се превръщат в мост между Античност и близко минало, без да отдават приоритет на първото (пак там).

Ливърпул е друг показателен пример за постиндустриален град, който започва да развива индустриалното си наследство още преди да стане ЕСК през 2008 г. През 1980 г. започва трансформацията на изоставения Алберт Док в многофункционално културно и търговско пространство, което играе ключова роля за културната стратегия на града. За разлика от други градове, Ливърпул използва титлата ЕСК не за да акцентира върху индустриалното наследство, а за да подчертае новата си културна идентичност, като така индустриалното минало остава на заден план (пак там).

Друг положителен пример за осмисляне и опазване на наследството от индустриалната епоха е германският град Кемниц, избран за ЕСК през 2025 г., където се наблюдава ясна последователност на възприемането на индустриалното наследство като ценност, която трябва да бъде опазена и надградена, далеч преди кандидатурата на града за ЕСК. Тук кандидатурата идва не като външен стимул, а в резултат на усилията на саксонския регион да опази, адаптира и надгради индустриалната култура и наследство съобразно обществените нужди.

6. ИНДУСТРИАЛНОТО НАСЛЕДСТВО НА КЕМНИЦ КАТО УСТОЙЧИВ КУЛТУРЕН РЕСУРС

Кемниц е град с дълги индустриални традиции, който преминава през редица трансформации – от богат индустриален център до „град на работническата класа“, за да спечели титлата „Европейска столица на културата“ през 2025 г. В основата на този път стои индустриалното наследство на града, което играе ключова роля в изграждането на неговата културната идентичност.

Форми на ранна индустриална активност в региона датират още от XIV век, което по-късно създава предпоставки за разцвета на индустриализацията.

През 1800 г., благодарение на географското си положение, развито селско стопанство и търговски потенциал, Саксония заема ключово място в индустриалното развитие на Германия. Текстилното производство и машиностроенето поставят основите на модерната индустрия, а в началото на XX век регионът е най-силно индустриализираният в страната (Industriemuseum Chemnitz, 2024). След Втората световна война гр. Кемниц преживява тежки разрушения и е преименуван на Карлмаркшат. В периода на социалистическо управление градът се развива според новата градоустройствена програма в стил източен модернизъм. През 1990 г. възвръща историческото си име, а в следващите години реструктурира изоставените индустриални зони и обновява празните сгради от индустриалния период. Реструктурирането на града и съживяването на изоставените индустриални зони се превръщат в основни теми за градската управа.

През 2020 г. градът е избран за Европейска столица на културата за 2025 г. с мотото *C the Unseen*, което насочва вниманието към невидимите, неразкрити, забравени индустриални места и историите, свързани с тях, използвайки миналото като отправна точка към бъдещето (Chemnitz Travel, 2025). Значимостта на индустриалното наследство в региона обаче намира институционален израз още през 1999 г., когато Кемниц, заедно с градовете Кримичау, Еренфридерсдорф и Бауцен, създават Асоциацията на саксонските индустриални музеи. Това е публична структура, която управлява и финансира музеите в региона. Обекти като текстилната фабрика „Гебр. Пфау“ в Кримичау, калаената мина и минераложкият музей в Еренфридерсдорф, енергийната фабрика „Кнаппенроде“ се считат за основополагащи стълбове на саксонската индустрия. Те функционират като музеи на индустриалното наследство и заедно съставляват ядрото на Асоциацията на саксонските индустриални музеи, създадена с цел съхранение, представяне и популяризиране на индустриалната история на региона като важен аспект от историята, традицията и идентичността на федералната провинция Саксония (Industriemuseum Chemnitz, 2024). И четирите музея от асоциацията са включени в Европейския маршрут на индустриалното наследство (*European Route of Industrial Heritage*).

Работата на Асоциацията не се изчерпва с опазването на индустриалното минало; тя цели и неговото активно включване в настоящето и бъдещето на региона. В основата на дейността ѝ стои стремежът да се предаде гордостта на саксонското население от постиженията на техните предци. Същевременно се насърчава откритост към техническо и икономическо развитие. Посетителите не са просто наблюдатели, а участници в процес на учене и преживяване, при който чрез експозиции и програми се илюстрират сложните взаимовръзки между технологии, икономика, общество, екология и култура, целяйки формиране на по-дълбоко съзнание и отговорност към настоящето и бъдещето (Sächsisches Industriemuseum, 2025).

Значението, което има индустрията за Кемниц и региона, е представено в музея на индустрията в града. Той се помещава в реставрирана леярна с архитектура от началото на XX век, съчетана със съвременна стъклена архитектура. Тази архитектурна комбинация между минало и настояще символизира връзката между история и съвременност, представени в музея. В него може да се проследи индустриалната история на града и етапите, през които преминава от неговото създаване до наши дни. Там могат да се видят както исторически текстилни машини и все още функциониращ едноцилиндров парен двигател от 1896 г., така и съвременни индустриални роботи, които прокарват връзка между минало и настояще (Chemnitz Travel, 2025). Музеят предлага богата програма за всички възрасти и интереси: от образователни проекти за ученици до специализирани екскурзии и демонстрации на исторически технологии. Особено внимание се отделя на човешките истории на предприемачи, работници и техните семейства. Музеят предлага разбиране чрез преживяване под мотото „Изживейте и разберете индустриалната култура“, както и различни дейности, свързани с образователни цели, предназначени за учебни заведения и интердисциплинарни предмети (Industriemuseum Chemnitz, 2024).

В рамките на проекта „Европейска столица на културата 2025“ Индустриалният музей в Кемниц представя изложбата „Разкази за трансформация“ (*Tales of Transformation*), посветена на развитието на града от времето на индустриализацията до днешните процеси на трансформация. Изложбата позиционира Кемниц като „саксонския Манчестър“, но подчертава, че подобни индустриални градове могат да бъдат открити из цяла Европа, включително в България. Чрез съпоставка между градове като Габрово (България), Лодз (Полша), Тампере (Финландия), Мюлуз (Франция) и Манчестър (Обединеното кралство) изложбата задава ключовия въпрос: Какво могат да научат тези индустриални градове един от друг в процесите по опазване, приобщаване и развитие на индустриалното си наследство? Разгледани са истории на хората, дали живот на индустриалните сгради – от тяхното създаване до днес. Програмата включва разходки, четения, филмови прожекции, работилници, лекции и концерти (пак там). Паралелно с тази инициатива, проектът „Метаморфози на работното облекло“, финансиран по програма „Творческа Европа“, свързва шест индустриални града: Кемниц, Габрово, Лодз, Манчестър, Мюлуз и Тампере в обща артистична и културна мрежа. Целта е да се преосмисли индустриалното минало чрез съвременно изкуство и общностен диалог.

Кемниц и съседните градове предлагат пример за стратегическо и цялостно управление на индустриалното наследство, при което миналото не е просто обект на консервация, а ресурс за формиране на идентичност, социална ангажираност и икономическо развитие. Институционалната рамка, създадена с тази цел, се отличава с ясна визия: индустриалното наследство е не само история, но и механизъм за изграждане на обществена гордост, образователна платформа и културен капитал, който може да се превърне в основа за устой-

чиво развитие. Моделът показва как индустриалната култура може да бъде използвана като свързващо звено между поколенията. Тук наблюдаваме последователна и дългосрочна политика по отношение на индустриалната култура, като нейната стойност се признава, съхранява и надгражда далеч преди кандидатурата на града за Европейска столица на културата. Кандидатурата не се явява външен стимул или инструмент за ускорено развитие, а по-скоро естествено продължение на вече утвърдените усилия на саксонския регион да адаптира индустриалното наследство спрямо съвременните културни, социални и образователни нужди на населението. В това се корени и съществената разлика между подходите на градовете Кемниц и София към тяхното индустриалното минало. Докато в първия случай индустриалното наследство е вече установен стратегически ресурс, във втория то се използва предимно като временен инструмент за постигане на конкретни проектни или програмни цели.

7. ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Инициативи като Европейската столица на културата могат да бъдат ключова възможност за адаптивна повторна употреба, трансформация и опазване на индустриалното наследство. Реинтегрирането на индустриалните обекти като сцена за независими артистични дейности може да им вдъхне нов живот, като допринесе за архитектурното им обновяване, привличане на обществено внимание, развитие на нови културни функции и вписване в съвременни урбанистични контексти. Това е един от работещите начини този вид наследство да бъде спасено от разруха и забравя. Когато обаче това наследство се използва основно като инструмент за културни политики или като фон за артистични интервенции, без ясно съзнание за нуждата от съхранение на паметта им, то рискува да изгуби своята историческа дълбочина. Естетизирането на такива пространства извън техния контекст може да ги превърне в обикновен декор, вместо да ги утвърди като самостоятелна културна ценност със смисъл и памет.

В случая на гр. Кемниц индустриалното минало е разгледано не просто като архив от сгради, а като източник на идентичност, социален капитал, възможност за културно и икономическо обновление и мост към бъдещето. Градът успява стратегически да интегрира това наследство в своята визия за развитие, използвайки го като основа за съвременни културни политики и децентрализация. Така бившите индустриални зони се превръщат в сцени за изкуство, образование и социална ангажираност. В Саксония се наблюдава ясно институционализиране на индустриалното наследство чрез създаването на мрежи като Асоциацията на саксонските индустриални музеи и включването ѝ в Европейския маршрут на индустриалното наследство. Подобна координирана рамка липсва в София, където управлението на индустриални обекти е разпокъсано между различни институции и частни собственици. Столицата

остава по-скоро в периферията на този тип трансформации. Въпреки наличието на значими индустриални обекти с културна и историческа стойност, тяхната роля в културната политика е слабо дефинирана, често оставена на пазарни сили, частни интереси или спорадичен активизъм. Липсата на цялостна дългосрочна визия и институционална рамка води до пропуснати възможности за превръщане на тези пространства в места на колективна памет, културна активност и социална интеграция.

Ключова разлика между двата града е и начинът, по който се изгражда културният наратив. Докато Кемниц открито заявява своята индустриална идентичност и я влита в кандидатурата си за Европейска столица на културата, за София индустриалното наследство често остава в периферията на официалния културен разказ, който продължава да акцентира основно върху античното, духовното и средновековното наследство. Индустриалното такова остава на заден план, все още неразчетен и често negliжиран потенциал, чиято съдба остава неясна в отсъствието на цялостна визия и институционална воля. Това води до явен дисбаланс, в който определени исторически пластове са силно представени, а други – почти напълно изтрити.

Кемниц възприема индустриалното наследство като активен културен ресурс и стремеж към устойчивост. София, от своя страна, демонстрира по-фрагментарен и реактивен подход. Двата града имат сходен произход като индустриални центрове от края на XIX и началото на XX век, но културните им политики спрямо индустриалното наследство се различават съществено както по стратегически визии, така и по конкретни реализации.

И все пак примери като Регионалния център за съвременни изкуства „Топлоцентрала“ в гр. София показват, че когато се създаде партньорство между общината, артистични обединения и международни организации, е възможна успешна трансформация на индустриални обекти в живи културни пространства. Подобни модели следва да бъдат насърчавани и развивани. Индустриалното наследство има шанс да заеме по-видимо място в културния и градския пейзаж, ако се създадат устойчиви обединения между архитекти, артисти, урбанисти и активни граждани, като в същото време индустриалните обекти се осмислят като културно наследство, което е носител на памет, смисъл и ценност. Именно тези фактори могат да преформулират мястото на индустриалното наследство в града, да насочат вниманието към потенциала на изоставените пространства, което да доведе до устойчиви трансформации.

В заключение, бъдещето на индустриалното наследство в София зависи от способността на различни заинтересовани страни да действат колективно и визионерски. Макар към момента градът да не разполага със стратегическа рамка, именно чрез споменатите обединения и добри примери може да се постави началото на нов подход, в който индустриалното минало не е бreme, а ресурс за културно, социално и икономическо обновление.

БИБЛИОГРАФИЯ

- Гергова, Л., Гергова, Я. (2016). Тютюневият град: дискурсът на индустриалното наследство. *Българска етнология*, 2, 243–258. [Gergova, L., Gergova, Y. (2016). Tyutyuneviyat grad: diskursat na industrialното nasledstvo. *Balgarska etnologia*, 2, 243–258].
- Дичев, Ив. (2005). *Пространства на желанието, желания за пространство. Етюди по градска антропология*. София: Изток-Запад. [Ditchev, Iv. (2005). *Prostranstva na zhelaniето, zhelania za prostranstvo. Etyudi po gradska antropologia*. Sofia: Iztok-Zapad].
- Закон за културното наследство. (2009). Обн. ДВ, бр. 19 от 13.03.2009 г. [Zakon za kulturnoto nasledstvo (2009). Obn. DV, br. 19 ot 13.03.2009 g.]. <https://lex.bg/laws/ldoc/2135623662>
- Кръстев, Т. (2008). Проектозаконът за културното наследство: Рисковете. *ИКОМОС България*. [Krastev, T. (2008). Proektozakon za kulturnoto nasledstvo: Riskovete. *ICOMOS Bulgaria*], http://icomos-bg.org/filebank/att_28.pdf
- Пешева, П. (2015). Пост-индустриалните пространства за творчески практики: от периферия към център, от алтернативно към пазарно. *Семинар_BG*, 12. [Pesheva, P. (2015). Post-industrialnitate prostranstva za tvorcheski praktiki: ot periferia kam tsentar, ot alternativno kam pazarno. *Seminar_BG*, 12]. https://seminar-bg.eu/spisanie-seminar-bg/broy12/633-post_industrialnitate_prostranstva.html
- Пешева, П. (2016). *Нови артистични практики, алтернативни градски пространства. Адаптиране на индустриално наследство от независимата артистична сцена в контекста на кандидатурата на гр. София за Европейска столица на културата 2019 г.* Непубл. докторска дисертация, СУ „Св. Климент Охридски“ [Pesheva, P. (2016). *Novi artistichni praktiki, alternativni gradski prostranstva. Adaptirane na industrialno nasledstvo ot nezavisimata artistichna stsena v konteksta na kandidaturata na gr. Sofia za Evropeyska stolitsa na kulturata 2019 g.* Unpublished doctoral dissertation, Sofia University “St. Kliment Ohridski”].
- Augé, M. (1995). *Non-Places: Introduction to an Anthropology of Supermodernity*. London: Verso
- Chemnitz.travel. (2025). Industrial Heritage History Tour. <https://chemnitz.travel/en/discover-chemnitz/industrial-culture/industrial-heritage-tour/industrial-heritage-history>.
- Gieseking, J., Mangold, W., Katz, C., Low, S., Saegert, S. (eds.). (2013). *The People, Place, and Space Reader*. New York: Routledge.
- Industriemuseum Chemnitz. (2024). Kommen und gehen. <https://industriemuseum-chemnitz.de/dauerausstellung-detail/kommen-und-gehen-135>
- Johnson, L. (2009). *Cultural Capitals: Revaluing the Arts, Remaking Urban Spaces*. London: Routledge.
- Jones, Z. M., Zhang, X. (2024). Identifying the Role of Industrial Heritage in the European Capital of Culture Programme. *Built Heritage*, 8 (20). <https://doi.org/10.1186/s43238-024-00133-4>
- Landry, C., Matarasso, F. (1999). *Balancing Act: Twenty-one Strategic Dilemmas in Cultural Policy*. Strasbourg: Council of Europe.

- Nora, P. (1989). Between Memory and History: Les Lieux de Mémoire. *Representations*, 26, 7–24. <https://doi.org/10.2307/2928520>
- Pardo Abad, C. J. (2020). Valuation of Industrial Heritage in Terms of Sustainability: Some Cases of Tourist Reference in Spain. *Sustainability*, 12 (21): 9216. <https://doi.org/10.3390/su12219216>
- Sächsisches Industriemuseum. (2025). Zweckverband Sächsisches Industriemuseum. <https://saechsisches-industriemuseum.de/zweckverband>
- Shields, R. (1991). *Places on the Margin: Alternative Geographies of Modernity*. London: Routledge.
- Tuan, Y.-F. (1977). *Space and Place: The Perspective of Experience*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Urbančíková, N. (2018). European Capitals of Culture: What are Their Individualities? *Theoretical and Empirical Researches in Urban Management*, 13 (4), 43–55. <https://um.ase.ro/no134/3.pdf>